

Wydawnictwo Muzeum Sztuki
Współczesnej w Krakowie

nr 2/2014 [9]
cena 9 pln (w tym 5% VAT)

09
mocak
FORUM

PSYCHOANALIZA I GRANICE SZTUKI

KRK**M O C A K**Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie
ul. Lipowa 4

Publikacja zawiera

- niewznawiane od lat `60 opowiadania Krzysztofa Niemczyka *Chłopczyk rozbijający rodzinę* i *Tragiczna łąka* oraz fragment powieści *Kurtyzana i pisklęta*
- obszerny materiał zdjęciowy
- wspomnienia o artyście Anki Ptaszkowskiej, Adama Komorowskiego, Aleksandra Wilkonia, Zbigniewa Warpechowskiego
- tekst Marii Anny Potockiej, badający fenomen artysty

Książka dostępna
w dobrych księgarniach
oraz
w sklepie internetowym
www.mocak.pl

KRZYSZTOF NIEMCZYK

OBRAZ BEZKOMPROMISOWEGO,
NIEKONWENCJONALNEGO ARTYSTY
Z KRAKOWA

PRZYPADEK TWÓRCZY

Partnerzy MOC AK-u

Partneri działań edukacyjnych

Partneri medialni

Partner prawny

Patroni Galerii Re-

lassota.pl**TEMAT NUMERU: PSYCHOANALIZA I GRANICE SZTUKI****PSYCHOANALIZA I GRANICE SZTUKI**

Wstęp
Elżbieta Sala
> 2

**PSYCHOANALITYCZNA REFLEKSJA
NAD WSPÓŁCZESNĄ KULTURĄ**

*Myśleć czy nie myśleć? Doświadczenie,
myślenie i kreatywność w ujęciu
fenomenologii i psychoanalizy*
Lene Auestad
> 6

Pragnienie wolności?
Stephen Frosh
> 14

Czy psychoanalizie potrzebny jest feminizm?
Małgorzata Sacha
> 18

Rodzeństwo i świat psychospołeczny
Juliet Mitchell
> 24

Melancholia – tęsknota za utraconym rajem
Iwona Wyczańska
> 34

*Sztuka współczesna a estetyka
w ujęciu Hanny Segal*
Adela Abella
> 46

*Brzydota czyni sztukę głębszą.
O sztuce przekształcającej, kiczu i brzydocie
z psychoanalityczką Justyną Zalewską –
Drzeżdżon, rozmawia Lech Kalita*
> 56

*Sztuka współczesna w Muzeum Freuda
w Londynie*
Monika Koziół
> 60

GRANICE SZTUKI

Twórcy osobowości
Maria Anna Potocka
> 64

Granice sztuki
Elżbieta Sala
> 74

Esej wizualny
Łukasz Surowiec
> 77

*Spojrzenie na twórczość osób bezdomnych
to próba udzielenia im głosu*
Katarzyna Kwarcińska
> 84

Osoby bezdomne tworzą
Karolina Gajda, Natalia Zawrotnia
> 88

Więzenie otwarte
Z psycholog oraz kierownikiem Aresztu
Śledczego im. Montelupich rozmawia
Krzysztof Marchlak
> 90

Rozmowy o leczeniu sztuką
Magdalena Mazik
> 94

Czarno na białym. Mircolasso rzuca lasso.
Fragment autobiograficznego bloga.
Mirosław Śledź
> 106

EDUKACJA

Specyfika edukacji sztuki
Wywiady z edukatorkami z MCK, BWA Tarnów,
MN w Krakowie
> 120

Wkładka edukacyjna
Test inteligencji wizualnej
Katarzyna Wojdyła
> 123

RECENZJE

Kreatywność na usługach
Maciej Jakubowiak
> 124

*Gry i aplikacje angażujące
w sztukę współczesną*
Karina Jarzyńska
> 128

W MOC AK-U

Dzień dobry / Buenos días
Katarzyna Maciąg
> 132

Materiałne świadectwo
O spektaklu *Dzień dobry / Buenos días* z Markiem
Chlandą rozmawia Katarzyna Wincenciak
> 134

KALENDARIUM

> 136

PSYCHOANALIZA I GRANICE SZTUKI

Elżbieta Sala

ELŻBIETA SALA
(ur. 1984) – psycholog,
psychoterapeutka psy-
choanalityczna, kierow-
niczka Działu Edukacji
MOCAK-u, współkura-
torka wystawy *Prywatne
wnętrze*, redaktorka
książki *Sztuka i wolność*.
*Psychoanalityczna refleksja
nad znaczeniem twórczości*
(MOCAK 2014).

12 kwietnia 2014 roku w MOCAK-u odbyła się konferencja pod patronatem Polskiego Towarzystwa Psychoterapii Psychoanalitycznej, która poruszała problematykę złożonej relacji, jaka łączy fenomen tworzenia, myślenia i wolności. Jej pokłosiem jest publikacja *Sztuka i wolność. Psychoanalityczna refleksja nad znaczeniem twórczości*. To właśnie w niej pierwotnie ukazał się przedrukowany w niniejszym piśmie artykuł Stephena Frosha *Pragnienie wolności?* Autor przedstawia w nim pożytki, które mogą płynąć z psychoanalizy dla rozumienia współczesnej kultury: „Psychoanaliza pokazuje, jak bardzo pozbawione wolności są nasze sposoby jej uzyskiwania. A jednak to właśnie dzięki ograniczeniom (»brak jakichkolwiek ograniczeń fundamentalnego horyzontu życia byłby nie do zniesienia«) zauważamy, iż nasza wolność, by stać się czymś, by pozostać w zgodzie z własnym pragnieniem, osadza się w tym, czego chcieć nie możemy – czego może nawet nie znamy”.

Niniejszy numer wpisuje się także w inne podejmowane uprzednio przez Muzeum działania zmierzające do prezentacji współczesnej myśli psychoanalitycznej szerokiej publiczności. W ramach współpracy między MOCAK-iem a Polskim Towarzystwem Psychoanalitycznym w muzeum odbył się wykład prof. Haraia Go-

lomba oraz prof. Michaela Parsonsa, jak również, zorganizowany wspólnie z Krakowskim Kołem Polskiego Towarzystwa Psychoterapii Psychoanalitycznej, wykład dr hab. Małgorzaty Sachy.

Podejmujemy problematykę istnienia granic naszej wiedzy, rozumienia, zaangażowania, wolności, kreatywności, co ma zachęcać do refleksji i ich przeformułowywania. Pytanie o granice nie odnosi się bowiem jedynie do kwestii związanych z niemożnością, zakazami czy sankcjami, to także pytanie o obszar naszej wolności. Zarówno sztuka, jak i psychoanaliza konfrontują człowieka z jego ograniczeniami, oferując jednocześnie ich twórcze przekroczenie. Przy czym żaden z tych fenomenów nie pozostaje wolny od ludzkich uwarunkowań.

W opublikowanym w niniejszym numerze „MOCAK Forum” artykule *Myśleć czy nie myśleć? Doświadczenie, myślenie i kreatywność w ujęciu fenomenologii i psychoanalizy* Lene Auestad wiele uwagi poświęca Hannah Arendt, filozofce, która w swojej najsłynniejszej książce *Kondycja ludzka* napisała, że chodzi jej tylko o to, byśmy pomyśleli, co robimy. Ten prosty nakaz jest urzekający być może w równym stopniu co sformułowana na łamach *Korzeni totalitaryzmu* definicja rozumienia. Otóż dla Arendt rozumienie jest odważnym stawianiem czoła rzeczywistości,

KATEŘINA ŠEDÁ
It Doesn't Matter
2005
instalacja
Kolekcja MOCAK-u

Motywy stworzenia pracy była chęć niesienia pomocy przez artystkę jej babci, która po śmierci męża popadła w depresję. Šedá przekonała ją do wykonania serii rysunków z przedstawieniem asortymentu sklepu z narzędziami, w którym pracowała przez 33 lata. Instalacja jest zapisem tej mentalnej i fizycznej rehabilitacji, która miała także wymiar autoterapii dla samej artystki. Ten rodzaj pracy, w której idea i wykonanie są przekazane w inne ręce, a sam artysta stanowi element inicjujący działanie, jest rozszerzeniem pojęcia dzieła sztuki.

bez względu na to, jak trudna mogłaby się wydawać. Arendt integrowała działanie i myślenie, wykazując, że tym, co łączy oba te fenomeny, jest wolność. Chociaż do końca swoich dni pozostała krytyczna wobec psychoanalizy, myślenie filozofki wykazuje wiele zbieżności z głównymi założeniami tej dziedziny i jako takie inspirowało kolejne pokolenia analityczek: to właśnie one w przeważającej większości były autorkami jej znaczących biografii intelektualnych. Nie wydaje się zatem zaskakujące, że refleksja Arendt dotycząca myślenia, tworzenia i doświadczania została zestawiona z poglądami klinicysty i teoretyka psychoanalizy Wilfreda Biona.

Lene Auestad pisze: „Psychoanaliza może być interpretowana jako próba przywrócenia lub odtworzenia znaczenia, próba myślenia o tym, co nie daje się pomyśleć. Jednak jako konstrukcja pojęciowa podejście psychoanalityczne kształtowane jest przez czynniki społeczne. Oznacza to, że kierują nim struktury władzy (...)”. Stwierdzenie, że psychoanaliza jest uwarunkowaną kulturowo praktyką społeczną ograniczaną przez własny system pojęciowy nie zawiera w sobie jednak postulatu, by się od owych struktur ostatecznie wyzwolić. Wymaganie od psychoanalizy, by usytuowała się ponad społeczną praktyką, byłoby w istocie żądaniem niemożliwym do spełnienia.

Badanie granic określonych fenomenów nie pełni zatem funkcji demaskującej, obnażającej czy zawstydzającej, wpisana w tę aktywność krytyczność jest warunkiem budowania relacji umożliwiającej odrębność. Paradoksalnie, by móc coś prawdziwie przyjąć, trzeba mieć przestrzeń na to, by móc to odrzucić. Ten wątek zostaje podjęty w artykule Małgorzaty Sachy *Czy psychoanaliza potrzebuje feminizmu?* Czytamy w nim: „(...) psychoanaliza, jak każda inna forma kulturowo uwarunkowanej dziedziny badawczej i praktyki społecznej, zyskuje na metodologicznej samoświadomości głównie za sprawą czujności krytyków”.

Sama psychoanaliza może być pomocna w zachowaniu krytyczności i wrażliwości na inne praktyki społeczne. W artykule *Rodzeństwo i świat psychospołeczny* Juliet Mitchell zauważa: „Ideologie zachodnie zakładają, iż rodzina pozostaje jedynym źródłem rozwoju społecznego”. Psychoanalityczka twierdzi natomiast, że „(...) grupy społeczne opierają się nie tylko na przedłużeniu rodziny, lecz także na jej odrzuceniu”. Autorka słynnej książki *Psychoanalysis and Feminism: Freud, Reich, Laing, and Women* (1974)

wprowadza w swoim tekście kategorię matki jako prawodawczynie, a tym samym wychodzi poza tradycyjne ujęcia psychoanalityczne, w których zarówno prawo, jak i to, co społeczne, było łączone z funkcją ojcowską. Artykuł Iwony Wyczańskiej, *Melancholia – tęsknota za utraconym rajem*, przybliży tymczasem fenomen, jakim jest niemożność pogodzenia się z utratą. Autorka odnosi się w nim do twórczości kluczowych dla kształtowania się polskiej tożsamości poetów i wskazuje na obecność melancholii w strukturze naszego myślenia o polskości.

Ambicją numeru jest także ukazanie szerokiego związku między psychoanalizą a sztuką współczesną. Psychoanalityczka Adela Abella poddaje refleksji przystawalność zaproponowanej przez Hannę Segal koncepcji sztuki do dzisiejszych fenomenów świata sztuki. Autorka zwraca uwagę na reparacyjną funkcję współczesnych instytucji kultury. Wspomniany artykuł współgra z wywiadem przeprowadzonym przez jednego z prelegentów konferencji „Sztuka i wolność” Lecha Kalitę z psychoanalityczką Justyną Zalewską-Drzeżdżon. Na związki między psychoanalizą a sztuką, które możemy obserwować także na poziomie działalności instytucjonalnej, zwraca uwagę kuratorka Monika Kozioł, opisując działalność wystawienniczą Muzeum Freuda w Londynie.

Funkcję krytyczną wobec przyjmowanego przez historyków sztuki paradygmatu myślenia pełni tekst Marii Anny Potockiej. Autorka postuluje w nim przewartościowanie w obrębie dominującej narracji o sztuce, tak by umożliwiła ona rozumienie sztuki nie tylko w kontekście powstałych dzieł, lecz także osobowości ich twórców. Do bardziej całościowego rozumienia fenomenu sztuki potrzebne jest przeformułowanie obecnych ograniczeń metodologicznych.

Przedstawienie w niniejszym numerze twórczości powstałej w ramach działalności najstarszego szpitala psychiatrycznego w Krakowie – w zestawieniu z narracjami jej autorów oraz personelu szpitala – jest próbą ukazania odbiorcy pełniejszego kontekstu powstawania dzieł i wyjścia poza paradygmat koncentrujący się na wytworze. W prezentacji twórczości powstającej poza „światem sztuki” wyraża się autorefleksja wobec podejmowanych przez instytucje praktyk. Narracje terapeutów czy streetworkerów umożliwiają spojrzenie na rzeczywistość z mniej egocentrycznej perspektywy. Dzięki ich wypo-

BERNHARD JOHANNES
BLUME
Edypalne komplikacje
1978
fotografia
18 × 24 cm
Kolekcja MOCAK-u

wiedziom możliwe staje się pytanie już nie tylko o to, kim jest osoba bezdomna, lecz także „co to znaczy być domnym?”.

Świadomość własnych ograniczeń (a nie ich brak) jest warunkiem wolności. Również wolności w edukacji: „Dzięki poznaniu pewnego systemu pojęciowego człowiek nabywa umiejętność doświadczania rzeczywistości poprzez pojęcia tego systemu. W tym samym procesie jednak budowane są bariery odgradzające go od tego, czego nie da się tymi pojęciami opisać. Tym samym nauczając danego systemu pojęciowego, uczymy również tego, gdzie nie patrzeć”.

Możliwość twórczego przeformułowania granic wymaga zdolności do tolerowania czasowego braku poczucia bezpieczeństwa oraz odwagi: „To, czy nauczyciel jest w stanie spojrzeć na dane zagadnienie bardziej z boku – pod względem kultury, klasy społecznej, płci itd. – zależy, moim zdaniem, jednocześnie od ogólnego poczucia bezpieczeństwa i otwartości na ryzyko. Rozważania Biona pokazują, że poczucie bezpieczeństwa jest czymś nieuświadomionym i nieświadomie komunikowanym. Polityczny egzystencjalizm Arendt w sposób owocny analizuje tymczasem kwestię pierwiastka odwagi niezbędnego do tego, żeby postawić swoje idee na szali i zaryzykować własne struktury bezpieczeństwa”. W moim odczuciu podobnych kompetencji wymaga odbiór sztuki współczesnej.

W dziale dotyczącym edukacji prezentujemy wypowiedzi edukatorek z różnych instytucji na temat specyfiki edukacji sztuki. Ich zestawienie umożliwi czytelnikowi uchwycenie powtarzających się motywów, a tym samym wyciągnięcie wniosków odnośnie do najbardziej istotnych fenomenów.

Artykuły Kariny Jarzyńskiej i Macieja Jakubowiaka problematyzują związek między kreatywnością, zaangażowaniem i zmianami, jakie niesie ze sobą upowszechnianie się nowoczesnych technologii – w nauczaniu, ale także w sferze pracy i rozrywki. Liczne aplikacje umożliwiają przekraczanie dotychczasowych barier związanych z koniecznością wypracowania sztuki. Maciej Jakubowiak w tekście *Kreatywność na usługach* zauważa paradoksalność tej sytuacji: „Wobec pokusy zostania artystą prezentującym swoje dokonania milionowej publiczności w internecie tracimy zainteresowanie tym, co naprawdę wymaga od nas twórczego zaangażowania – naszymi warunkami życia”. ■